

DET BORTGLÖMDA STOCKHOLM – NORRE FÖRSTADEN 1602-1635.

Av Lars Ericson Wolke

Inledning

Stockholm har faktiskt en gång i tiden varit två städer. Men det andra Stockholm är numera sedan länge bortglömt och försvunnet in i historiens dimmor. Därför kan det finnas anledning att lyfta fram detta ”andra” Stockholm ur glömskan.

Dagens Stockholm är faktiskt resultatet av en sammanslagning av två städer och det hade lika gärna kunnat finnas två grannstäder på var sin sida om Norrström. Nu blev det inte så och kunskapen om det andra, norra Stockholm på Norrmalm har för länge sedan sjunkit undan i medvetandet även hos stockholmare som normalt anses kunna mycket om sin hemstads historia, även om enstaka upplysta undantag förvisso finns.

Det finns många exempel på hur städer i andra länder utgörs av flera beståndsdelar som har vuxit ihop. Rom bestod ursprungligen på 700-talet f Kr av en bebyggelse på fyra av stadens sju kullar, som senare bands samman av en mellanliggande bebyggelse på Forumområdet. Rom utgjorde dock alltid en administrativ enhet alltsedan den första stadsgrundningen. Europas mest kända exempel på en dubbelstad som vuxit samman är den ungerska huvudstaden som består av delarna Buda och Pest, men även t ex Köln och andra tyska exempel har en liknande tudelad historia. På närmare håll har vi i 1600-talets Köpenhamn den självständiga stadsbildningen Christianshavn under ett antal år. Stockholms utveckling har likheter med dessa städer, men likväl en egen profil.

Stockholms stadsförvaltning på 1500- och 1600-talen

Ett par viktiga förhållanden skilde den norra malmens utveckling från den som ägde rum på Södermalm, trots att båda malmarna alltifrån senmedeltiden och under 1500-talet fick ta emot en ständigt ökande ström av stockholmare som fann Stadsholmen (våra dagars Gamla Stan) alltför trång.

Under medeltiden var Norrmalm delad mellan Stockholms slottslän och ett antal andliga stiftelser med S:a Klara kloster som den viktigaste. I samband med reformationen år 1527 drogs den kyrkliga jorden in till kronan och redan 1529 fördes invånarna in under Stockholms stad, eller ”under stadens regemente och lydnad”, som formuleringen löd. Men det gjordes ett viktigt undantag. I fråga om tomtören fastighetsskatten, och dagsverken skulle norrmalmsborna även fortsättningsvis lyda direkt under det kungliga slottet. Anknytningen till kronan förstärktes under de följande decennierna när vattnet i Norrström användes för att anlägga viktiga statliga vapenindustrier och ett kungligt skeppsvarv växte fram längs stranden mot Nybroviken.

Stockholms främsta politiska organ i äldre tid var borgmästare och råd, eller magistraten som församlingen började kallas en bit in på 1600-talet. Församlingen bestod av två till fyra borgmästare och ett varierande antal rådmän, vanligen tolv till sexton. Rådet var stadens politiska ledning, såväl som dess domstol, och sammanträdde på rådstugan i rådhuset vid Stortorget. Sammanträdena övervakades ofta av en representant för kronan, i allmänhet en fogde eller ståthållare på slottet, från 1634 den kunglige överståthållaren. Längre hade rådets samma struktur, men på våren 1636 inrättades efter mönster från riksförvaltningen fyra särskilda kollegier som avdelningar inom rådet med sina egna avgränsade ansvarsområden: justitie-, (hantverks)ämbets-, bygnings- och handelskollegierna. Under rådet verkade en stadsförvaltning som bl a bestod av en stadsskrivare, underdomare eller kämnärer och andra, ofta deltidsverksamma stadsanställda.

Stadsförvaltningen hade som sin kanske främsta uppgift att sköra rättsväsendet i Stockholm, både den polisiära delen och den dömande och straffande. Den legala grunden för arbetet var

från 1350-talets mitt fastlagd i Magnus Erikssons stadslag. Stadslagen gällde i alla svenska städer, men är helt uppenbart avsedd för Stockholm. En av de bäst bevarade handskrifterna av lagen har också tillhört Stockholms rådstuga. Stadslagen gällde ända fram till år 1736, då 1734 års lag tog över. Som domstol handlade rådet både civil- och brottmål. Rådsledamöterna fick vid sina sammanträden utreda och döma i ärenden om såväl mord och misshandel som stöld, olaga utskänkning, arvstvister, otrohet och granntvister.

En annan stor uppgift för rådet var att fungera som stadens politiska och administrativa ledning. Här gällde det att övervaka näringsliv och byggnadsverksamhet, allt hårt reglerat ända in på 1800-talet. Alla importerade varor skulle inte bara tulldeklarerats utan även kontrolleras av stadens tjänstemän innan de fick säljas vidare, och samtliga hantverkare fick sin verksamhet noggrant reglerad av myndigheterna. Såväl varornas kvalitet och pris som formerna för tillverkning och försäljning övervakades. Alla husköp, tomtmätningar och nybyggnationer utsattes för en närgången kontroll av staden. Vid sidan av dessa grundläggande uppgifter hade stadsförvaltningen uppgifter inom många andra områden, som skola, renhållning, brandförsvaret m m. Efter reformationen på 1520-talet övertog stadens myndigheter dessutom ansvaret för fattigvård, sjukvård och kyrkofrågor, sådant som tidigare hade skötts av den katolska kyrkan.

Redan det faktum att kronan genom sin representant – ståthållaren på slottet eller någon annan – kunde övervaka rådets förhandlingar på rådstugan visar hur staten hade kontroll över Stockholms politiska församling. Men borgmästarna och rådmännen kunde ofta visa stor självständighet, och under 1400-talets inrikespolitiska strider agerade Stockholm mycket självmedvetet, även i rikspolitiken. Det var storköpmännen, eller i varje fall de mera välbärgade köpmännen, som utgjorde rekryteringsbasen för och hade det politiska inflytandet i stadsstyrelsen. Mindre köpmän och de bredare hantverkargrupperna var, med några få undantag (t ex bland guldsmederna), helt uteslutna från allt mera betydande politiskt inflytande. Helt utan politiskt inflytande var naturligtvis de stadsbor som vistades i Stockholm utan att ha burskap, dvs kvittot på att man var en fullgod stadsborgare och hade rätt att idka borgerlig näring i staden.

Sådana köpmannaoligarkier styrde i stort sett alla europeiska städer under medeltiden och 1500-talet. Den styrande gruppen knöts ihop av släktförbindelser som stärkte de band av social och ekonomisk natur som höll kretsen samman. Kännetecknande för dessa köpmän i städernas magistrater var att de skötte sina politiska och juridiska uppdrag vid sidan av sitt privata värv som köpmän, finansärer, fastighetsägare eller hantverkare. Verksamheten i stadsstyrelsen var hela tiden en bisyssla som aldrig på ett menligt sätt fick inkräkta på den egna näringen. Delvis var detta nödvändigt eftersom arbetet i stadens råd i stort sett var oavlönat och den lilla ersättning som utgick inte gick att leva på. Först från början av 1620-talet började detta förhållande stegvis förändras, då kronan pressade på för att få in akademiskt skolade, heltidsanställda tjänstemän först som borgmästare och sedan på rådmansposterna. Inte sällan hade dessa skungliga borgmästare också en direkt anknytning till kronan genom tidigare verksamhet i t ex det kungliga kansliet. Mot slutet av 1630-talet var den här processen avslutad och Stockholms råd i praktiken förvandlat från en borgerlig, fritidsarbetande sammanslutning till en samling heltidsanställda tjänstemän med akademiskt skolning och bakgrund i statsförvaltningen.

En konflikt med kronan skapar Norre Förstaden

Men redan före 1620-talet hade kronan, när den besatt tillräcklig politisk styrka, försökt placera in sina egna män som borgmästare eller rådmän i Stockholms rådhus, för att på det viset vinna politisk kontroll över staden. Så skedde under Kristian II:s korta med våldsamma regim år 1520, liksom under Gustav Vasas regering under de följande decennierna. Under de inrikespolitiska motsättningarna på 1590-talet stödde Stockholms stad kung Sigismund.

Denne son av Johan III kröntes 1593, men var samtidigt också kung i det katolska Polen. Detta bäddade för motsättningar med det alltmer intensivt protestantiska Sverige, där farbrodern hertig Karl hela tiden agerade för att utöka sitt eget politiska manöverutrymme. På riksdagar i Arboga och Söderköping 1595 och 1596 tog Stockholms riksdagsmän ställning för kungen, föregivande legala och dynastiska skäl. Sigismund var det laglige monarken. Men säkert spelade det in att man på det viset fick en kung som större delen av sin tid befann sig i Polen och inte på Stockholms slott, bara några hundra meter från rådhuset vid Stortorget. Alltnog eskalerade motsättningarna och 1598 utbröt ett öppet inbördeskrig. Kampen vanns av hertigens trupper i slaget vid Stångebro utanför Linköping och strax därefter erövrade man Stockholm, medan Sigismunds garnison flydde ut i skärgården och vidare mot Polen. När hertig Karl väl tilltvingat sig makten rensades en del kungavänliga ledamöter av Stockholms råd ut och ersatte med hertigtrogna borgmästare och rådmän. Den Sigismundvänlige stadsskrivaren Hans Bielefeld fick också gå i landsflykt för att rädda livhanken. Flera år efteråt förföljdes stockholmarna som anklagades för att upprätthålla illegala kontakter med denne landsflykting som vistades i Tyskland och Polen. Men detta räckte inte för hertig Karl, sedermera krönt till Karl IX. Han ville en gång för alla förhindra att Stockholm, landets i särklass största och mäktigaste stad skulle kunna få kraft att utmana hans politiska makt. Fyra år efter inbördeskrigets slut kom tillfället han hade väntat på.

År 1602 protesterade norrmalmsborna mot såväl stadens som kronans krav på olika pålagor. Från Norrmalm klagades över att den befolkningsmässigt lilla stadsdelen – med kanske 3- 4 000 av Stockholms ca 10 000 invånare – tyngdes av stora inkvarteringar av trupper, skjutsfärder för kungliga tjänstemän och en rad andra pålagor från kronan och Stockholms stad. Klagomålen riktades till hertig Karl, som grep tillfället att den 26 november 1602 göra slag i saken. I ett kungligt brev förkunnade han att Norrmalm skulle skiljas från Stockholm och bilda en egen stad med en egen stadsstyrelse. Nu omgavs Norrström plötsligt av två städer.

Den nya Norre Förstaden styrdes av en magistrat bestående av två borgmästare och tolv rådmän som sammanträdde i ett rådhus vid Norrmalmstorg (nuvarande Gustav Adolfs torg) och från Norrmalm sände man sina egna representanter till borgarståndet på riksdagen. På rådstugan representerades kronan, precis som i själva Stockholm, av en ståthållare från slottet. Dessutom fanns det en malmfogde och en malmskrivare som skötte mycket av den praktiska förvaltningen av norrmalmsbornas stad.

Norre Förstaden var dock inte helt självständig, utan i vissa avseenden hade den kvar en koppling till den större grannstaden. Först år 1620 fick Norre Förstaden rätt att uppbära skottet, dvs den kommunala skatten, för egen räkning. Dessförinnan hade dessa pengar betalats in till Stockholms stad. Under 1620-talet ökade lönerna markant för Norrmalms borgmästare och rådmän, parallellt med samma process som ägde rum söder om Norrström. Norrmalms hantverkare hörde också till de hantverksämbeten som fanns i själva Stockholm. Det gällde de på malmen särskilt rikligt företrädna skräddarna och skomakarna, men även Norre Förstadens karduanmakare, sämskmakare och smeder. Först år 1621 fick borgmästare och råd i Norre Förstaden besluta över hantverksämbetena. Dessförinnan lydde de under rådet vid Stortorget och norrmalmsrådet kunde endast bevaka bönhaseri, dvs icke ämbetsanslutna hantverkarens illegala verksamhet.

Släktförbindelser över Norrström

Det fanns dock hela tiden tydliga förbindelser över Norrström. Norre Förstadens främste borgmästare under självständighetstiden var sämskmakaren Matthias Trost som blev både rådmän och borgmästare. Hans näringsverksamhet expanderade till diverse handel och tjänster åt kronan. I juni 1631 fick Matthias Trost tillsammans med en kompanjon kontrakt på

att arrendera Stockholms ladugård, belägen vid Djurgårdsbrons norra fäste. Denne mångsysslare var i två decennier det självständiga Norrmalms ”starke man”.

Matthias Trost var född i Stockholms den 25 september 1582 som son till sämskmakaren Valentin Trost och hans hustru Kerstin Markusdotter. Modern var dotter till Johan III:s snickare Markus Magthalen. Den unge Matthias sattes att utbilda sig i faderns yrke och under sina läro- och gesällår sändes han till flera städer i Preussen, Polen och Schlesien, bl a Danzig, där han fick lära sig sämskmakarnas väl bevarade yrkeshemligheter. Efter återkomsten till Stockholm vann han burskap i hemstaden och blev 1608 sämskmakare på Norrmalm.

Under Norrmalms självständighet gjorde han en snabb politisk karriär. Matthias Trost blev rådman i december 1614 och den 24 april 1618 utnämndes han till borgmästare. Han representerade också Norre Förstaden på riksdagarna 1627, 1629, 1630, 1631 och 1634.

Vid sin död hade Matthias Trost samlat på sig en förmögenhet som knappast var normalt för en sämskmakare, men Matthias Trost var inte heller någon normal sämskmakare. I sin plats i rådet på Norrmalm var han inte bara stadens rättslige och politiske ledare, han lyckades också genom bl a lämpliga giftermål skaffa sig både förmögenhet och fastigheter, inklusive en egen mjölkvarn. Elaka tungor talade även om att kryperi för de styrande låg bakom hans framgångar.

Men Matthias Trost hade gott om kontakter över Strömmen, även av mera privat natur. Många borgmästare och rådmän i Stockholm var ingifta med varandra, och in i dessa sammanflätade kretsar drogs Matthias Trost på ett sätt som gör att man undrar över hur stort avståndet mellan de båda städerna eller i alla fall deras styresmän egentligen var.

Köpmannen Nils Kråka (d ä) i Stockholm efterlämnade vid sin död änkan Anna Olofsdotter. Deras son Nils Kråka (d y) var rådman på rådhuset vid Stortorget. Anna Olofsdotter, som dessutom var dotter till den framträdande rådmannen Olof Holm, gifte om sig med Stockholms starke man under Karl IX:s och början av Gustav II Adolfs tid, borgmästaren Olof Pedersson Humbla. När denne avled år 1621 gifte hon om sig för tredje gången, nu med Olof Pedersson Humblas motsvarighet i Norre Förstaden, Matthias Trost. Här har vi att göra med en rådsdynasti med förgreningar på båda sidor om Norrström.

Matthias Trost var gift fyra gånger. Det första giftermålet den 12 oktober 1616 var med Gertrud Johansdotter – sannolikt en syster till Trosts blivande borgmästarekollega i Norre Förstaden Thomas Johansson Eijse – som avled redan i februari 1620. De hann dock få flera barn, men bara dottern Ingrid överlevde fadern. I det andra giftet 1620 med Anna Gregersdotter, dotter till Greger Bagare, fick han bl a sonen Abraham som dog år 1631 tio år gammal.

Efter den andra hustruns död i april 1623 gifte Matthias Trost om sig med den ovan nämnda Anna Olofsdotter, med vilken han inte fick några barn. Sedan Anna dött i april 1638 gifte Matthias åter om sig, nu med Ingrid Hansdotter, dotter till rådmannen Hans Olofsson. I detta sitt fjärde äktenskap fick han dottern Kerstin som dog först 1716. två söner fick paret också, Johan som föddes omkring 1642 och blev ryttmästare innan han dog 1684 samt Gustaf född 1645 som blev major och avled först 1704. Båda sönerna adlades Gyllentrost. En tredje son föddes i detta Matthias Trosts sista äktenskap, Valentin som föddes den 19 juli 1647, men han dog redan den 17 juni 1648 och begravdes samtidigt med fadern.

Hur omfattande var då relationerna mellan de styrande grupperna i de två städerna? I följande tabell har fyra kategorier undersökts utifrån frågeställningen vilka släktrationer de hade med någon tidigare, samtida eller senare medlem av något av de båda råden. De som vid sammanslagningen av de båda städerna gick över från Norre Förstadens råd (”NFst”) till Stockholms råd (”Sthlm”) har räknats in i båda funktionerna:

Tabell 1: Släktrationer för rådets medlemmar 1599-1637

		Bgm i Sthlm	Rdm i Sthlm	Bgm i NFst	Rdm i NFst
1. Far i rådet	2	2	0	0	
2. Bror i rådet		1	3	0	0
3. Svärfar i rådet		6	15	3	0
4. Svåger i rådet		1	1	3	0
5. Son i rådet	1	4	0	0	
6. Hustrun änka efter en tidigare rådsmedlem	1	5	0	0	
7. Dotter gift med medlem av rådet	9	7	1	1	
8. Annan släktration	5	12	1	2	
9. Far/svärfar medlem av någon annan stads råd	4	7	0	0	
10. Ingen släktration	5	21	4	22	
Antal undersökta personer 17		53	8	35	

Källor: Till grund för sammanställningen ligger biografierna i *Stockholms rådhus och råd. Festskrift utgifven till minne af nya rådhusets invigning hösten 1915. Del II* (Sthlm 1915). Dessa uppgifter har kompletterats med data ur Gösta Thimon, *Stockholms nations studenter i Uppsala 1649-1900. Del I, 1649-1700* (Sthlm 1982).

Orsaken till att summorna för de tio kategorierna inte överensstämmer med antalet undersökta personer är självfallet att många av medlemmarna i de båda städernas råd hade flera olika släktrationer till andra rådsmedlemmar.

Man kan konstatera att en knapp tredjedel av borgmästarna och hälften av rådmännen i Stockholm saknade någon släktration till andra medlemmar av rådet. I Norre Förstaden är motsvarande siffror hälften av borgmästarna och 90% av rådmännen. Förklaringen till de höga siffrorna på norrmalm torde dels vara ett sämre genealogiskt källmaterial, dels att den nya stadsbildningens råd rekryterades från bredare samhällsgrupper än de som dominerade Stockholms råd.

Det är påfallande i hur få fall far och son suttit i rådet efter varandra, medan däremot ett mycket stort antal giftermålsförbindelser har knutits mellan olika rådsfamiljer. Om man slår samman kategorierna 3-4 och 7, visar det sig att hälften av borgmästarna i staden och på Norrmalm hade sådana relationer. Bland rådmännen i staden var det också hälften, men bara en av 35 på Norrmalm. De täta giftermålsförbindelserna kan sannolikt ses som ett vittnesbörd om att betydande delar av rådet såg sig själva och sina kolleger som något av en samhällsgrupp, något som självklart förstärktes av att den sociala bakgrunden i rådet var ganska enhetlig.

Här understryks borgmästarnas exklusivitet i förhållande till rådmännen som hade en något bredare rekryteringsbas. Även på Norrmalm framstår borgmästarna som en relativt exklusiv krets med en högre grad av slutenhet visavi omvärlden än rådmännen. Man bör inte heller glömma släktförbindelserna som löpte över Norrström. I synnerhet var det borgmästarna på Norrmalm som gifte in sig i Stockholms rådslokaler, vilket exemplet Matthias Trost ovan visar.

Norrmalms rådsledamöter tillhörde sin stads absoluta elit och kunde i sina led räkna in de främsta köpmännen. Det var en viktig skillnad jämfört med Stockholm, där en handfull av de

allra främsta storköpmännen var så välbärgade och mäktiga att de inte bekymrade sig om att agera politiskt på rådstugan utan helt enkelt stod över stadens politik. På Norrmalm stod rådets 7 procent av stadens borgare för hela 41 procent av skattekraften enligt en skattelängd från år 1627.

Även i andra avseenden avvek norrmalmsrådet en del från sina kolleger vid Stortorget. Medan de flesta borgmästare och rådmän i Stockholm tidigare hade verkat som kämnärer eller på någon annan mera underordnad förvaltningspost innan de tog plats i rådstugan, så var det knappast förhållandet på Norrmalm. Av de totalt 39 personer som mellan 1602 och 1635 var borgmästare eller rådmän i Norre Förstaden var det hela 29 stycken som inte kan beläggas för någon annan insats i förvaltningen innan de blir rådmän. Av de fem borgmästarna hade dock fyra stycken tidigare varit rådmän innan de upphöjdes till det högsta ämbetet. Till en del kan denna skillnad mellan de två städerna förklaras med att källmaterialet för Norre Förstaden uppvisar en del besvärande luckor, bl a saknas rådets protokoll, de s k tänkeböckerna, före år 1614. Det är dock betecknande att för tre av de tio som ända haft förvaltningsbakgrund, hade de skaffat sig den före år 1602, dvs i det odelade Stockholms förvaltning. Norrmalm med sin lilla förvaltningsstruktur hann aldrig skaffa sig en sådan förvaltningstradition innan staden upplöstes. Dessutom bör man betänka att ytterst få av de personer som före 1602 varit engagerade i Stockholms förvaltning var bosatta på Norrmalm. Därför var antalet erfarna förvaltningstjänstemän ringa när den nya stadsbildningen skulle bygga upp en egen förvaltning.

Kronan och den unga stormaktens huvudstad

Ända sedan sin tillblivelse år 1602 hade Norre Förstaden utgjort en nagel i ögat på Stockholm och dess borgmästare och råd. Man hade aldrig velat acceptera den nya stadsbildningen norr om Strömmen och agerade från tid till annan för att få den inkorporerad med huvudstaden, eller att åtminstone stärka Stockholms inflytande på den norra malmen. Vid åtskilliga tillfällen klagade man inför kronan över ett som man ansåg felaktigt och klandervärt beteende hos de "Norrmalmske".

I motsatt riktning verkade, föga förvånande, borgmästare och råd i Norre Förstaden. Redan år 1616 försökte man, utan framgång, få egna stadsprivilegier utfärdade av kronan. År 1624 utarbetades ett utkast till privilegier som dock aldrig utfärdades officiellt. Närmare än så kom man inte. Norrmalmsborgarna lyckades aldrig nå det hägrande målet att juridiskt befästa den egna stadsbildningens ställning.

Men så länge Karl IX regerade fanns misstänksamheten mot det på 1590-talet oppositionella Stockholm var. När han 1611 efterträddes av sin son Gustav II Adolf stundade nya tider. Den nye monarken och hans rikskansler, Axel Oxenstierna, strävade efter försoning med ättlingarna till de adelsmän som avrättats i Linköpings blodbad 1600 och inte heller mot Stockholm märks någon animositet. Tvärtom så satsade kronan alltifrån 1610-talet mycket kraftigt på huvudstadens expansion. Man strävade uttryckligen efter att ge Sverige en huvudstad av europeiskt snitt, värdig en stormakt. Raka gator, fyrkantiga kvarter, pampiga stenhus, palats och kyrkor skulle fylla stadsbilden. Efter en brand väster om Västerlånggatan byggdes kvarteren upp enligt detta rutmönsterideal och resultatet blev området längs Stora och Lilla Nygatorna, som avviker markant från den i övrigt medeltida stadsplanen i våra dagars Gamla Stan. I slutet av 1620-talet drev kronan på för att den medeltida stadsmuren skulle rivras, de frigjorda tomterna säljas och bebyggas med mäktiga stenhus. Redan år 1630 stod det första huset klart i det som skulle komma att bli den nya Skeppsbroraden, huvudstadens nya ansikte utåt mot besökare som nalkade sig Stockholm från sjösidan. Mot slutet av 1630-talet inleddes omfattande gatuegleringar på nedre Norrmalm, vilka på några år uttraderade den gamla stadsplanen och ersatt den med en helt ny stadsdel längs raka gator, kantade av pampiga byggnader: Drottninggatan, Regeringsgatan, Fredsgatan m fl. Mindre

genomgripande regleringar genomfördes också på Södermalm, i området närmast nuvarande Slussen, under 1640-talet.

Men det var inte bara stadens fysiska gestaltning utan också dess näringar och befolkning som skulle stimuleras att växa. Genom en rad seglationsordningar 1614, 1617 och 1636 styrdes viktiga delar av Sveriges utrikeshandel över Stockholm, samtidigt som tullinkomster användes för att modernisera och utveckla staden och dess förvaltning. Befolkningen ökade alltifrån 1620-talet, för att vid mitten av 1600-talet ha femdubblats till över 50 000 invånare jämfört med Karl IX:s tid.

Med alla dessa ambitioner visavi stormaktens huvudstad var det naturligtvis opraktiskt på många sätt med två konkurrerande städer vid Norrström. När lantmätarna år 1637 började mäta ut de nya tomterna och gatorna på det Norrmalm som skulle komma att regleras var också den självständiga Norre Förstadens saga avslutad.

Norre Förstadens hädangång

I oktober 1634 tillträdde den förste överståthållaren som kronans högste tjänsteman i Stockholm, nämligen den handlingskraftige amiralen och riksrådet Klas Fleming. Han drogs ganska omgående in i den aldrig avsmnade tvekampen mellan Stockholm och Norre Förstaden. I november 1634 inlämnade Stockholms råd till riksrådet, faktiskt genom Klas Flemings förmedling, en klagoskrift mot Norre Förstaden. Denna skrift gällde dels den kommunala skotten, skottet, på Norrmalm, dels olika handelsfrågor. Sannolikt ledde inte detta till någon direkt reaktion från kronans sida, varför Stockholm återkom med en ny protestskrivelse i början av år 1635.

Nu formulerade sig stockholmarna mera rakt på sak och påtalade det orimliga i att två städer låg bredvid varandra och konkurrerade på ett sätt som saknade motsvarighet ute i Europa, vilket sakligt sett inte var alldeles riktigt. Med hänvisningar till den medeltida stadslagen och diverse kungliga privilegier för Stockholm under 1400- och 1500-talöen, bestred man helt enkelt Norre Förstadens rätt att existera som en självständig stad.

Inför vad som uppenbarligen var ett mycket allvarligt menat angrepp på Norrmalms självständighet reagerade självfallet Norre Förstadens råd direkt och i april 1635 kom dess svar i form av ett utförligt försvarsbrev i nio punkter. Föga överraskande avvek norrmalmsbornas historieskrivning något från stockholmarnas i syfte att påvisa Norrmalms rätt att vara en egen stad. Bland annat hänvisades till ett löfte som Gustav II Adolf skulle ha avgivit år 1616 om särskilda privilegier för Norrmalm.

Nu blev det dags för förmyndarregeringen på slottet att ta ställning i tvisten. Vid riksrådets möte den 22 april 1635 ”upplästes och underskrevs Hennes Kunliga Majestäts nådiga förklaring över den tvist, som är emellan staden Stockholm och Norrmalm”. Två dagar senare kallades de närmast berörda till slottet. I riksrådet satt överståthållaren Klas Fleming, som säkert var den mest drivande i frågan. Inför regeringen trädde nu borgmästarnas Matthias Trost och Daniel Larsson från Norre Förstaden tillsammans med fyra stockholmsborgmästare och ett antal rådmän från de båda städerna. Väl på plats fick de båda städernas representanter passivt lyssna till en kunglig resolution. Någon plats för diskussion eller möjlighet att göra inlägg fanns inte. Det handlade om att lyssna och sedan lyda kronans beslut.

I den kungliga resolutionen konstaterades att kronan med anledning av de båda städernas insända brev inte bara fann det skäligt, utan också för båda städernas egen ”regering och tillväxt bekvämare och nyttigare, ja hela riket hederligare, att Norrmalm bliver i ett corpus med staden sammanstött, än att de i tvenne städer åtskiljer, och varandra så nära under ögonen ligga skole”. Därför befalldes att de båda städerna skulle förena sig i en stad, som sedan skulle förses med nya privilegier av kronan.

För att man redan till instundande Valborgsmäss, då städerna hade budgetårsskifte, skulle kunna genomföra lagstadgade val till den nya sammanslagna stadens borgmästare och råd och

andra förvaltningsposter, bestämdes att båda malmarna (såväl Norr- som Södermalm) tillsammans med staden skulle utgöra ”ett corpus” och därmed lyda under samma jurisdiktion och regeras av borgmästare och råd vid Stortorget. I fortsättningen skulle dock en av borgmästarna och två av rådmännen väljas från Norrmalm, främst bland de borgare som var aktiva inom något hantverk. På den norra malmen skulle också en kämnärsrätt, dvs en underrätt, etableras. Från den kunde man appellera till stadens rådstuga. Först på 1650-talet inrättades en liknande underrätt på Södermalm.

Därmed hade den självständiga Norre Förstaden fått sin dödsdom. Det är inte svårt att förstå hur chockade Norre Förstadens representanter blev. Inför det kungliga riksrådet förklarade borgmästaren Matthias Trost att han, liksom malmens invånare, hade förmodat att:

”de Kunglige brev och privilegier, som dem givne är, skulle icke allenast hava blivit handhavde, utan och nu av Regeringen till Hennes Majestäts myndighets år och angående regering konfirmerade och förbättrade, men medan Regeringen haver täckts annorlunda där utinnan stadga, måste man låta det ske och så befalla Gud saken”.

I stället för att få regeringens stöd för Norrmalms fortsatte existens som självständig stad, i alla fall till dess den omyndiga drottning Kristina tog över regeringsrodret, hade Matthias Trost och hans kolleger fått veta att deras stad skulle vara avvecklad inom en vecka. Kronan såg det som orationellt att ha två städer vid Strömmen när man nu satsade stora resurser på att få Stockholms näringar och befolkning att växa. Säkert förstod Matthias Trost bevekelsegrunderna bakom beslutet, men han kunde inte låta bli att protestera så långt han vågade och samtidigt svära sig fri från allt personligt ansvar för utvecklingen:

”Allenast vill ha nu protestera, att han och hans kolleger vill vara för eftervärlden urskuldade, att de intet hava varken varit vållande, att där till kommit är, mycket mindre hava med deras invände skäll denne Hennes Majestäts fattade resolution avbedja kunnat.”

För att lugna de sannolikt upprörda känslorna i Norre Förstadens ledande kretsar, utfärdade förmyndarregeringen den 13 maj 1635 en resolution. I den kompensterades dels rådsledamöterna på Norrmalm för sina uppoffringar i stadens tjänst, dels gavs de vissa försäkringar mot övergrepp från den nya stadsstyrelsens sida. Kronan betonade betydelsen av att ledamöterna från Norrmalm hela tiden var med och fattade beslut på Stockholms rådstuga, i synnerhet i de frågor som direkt berörde den norra malmen och dess befolkning. När man så lagt grunden för en förenad stad konfirmerade förmyndarregeringen interimistiskt Stockholms stads gamla privilegier två dagar senare, den 15 maj 1635.

Den dagen föddes formellt det nya, återförenade Stockholm. Men Norre Förstaden hade gått i graven redan två veckor tidigare, då nya borgmästare och rådmän valts till den sammanslagna staden. Därmed hade processen i alla avseenden gjorts kort med det norra Stockholm som existerat som en självständig stad i 33 år.

Norre Förstaden försvann in i historiens kulisser, men flera av dess ledande män fortsatte sin verksamhet i det nygamla Stockholm. Det gäller inte minst borgmästaren Matthias Trost som med sådant darr på stämman inför riksrådet den 22 april 1635 talade om hur Norre Förstadens död skulle betraktas av eftervärlden. En vecka senare tycks han ha anpassat sig och valdes till borgmästare. I hela 13 år, ända till år 1648, satt Matthias Trost kvar på sin post i rådhuset vid Stortorget. När han avgick hade sannolikt minnet av den självständiga Norre Förstaden redan hunnit blekna hos stockholmarna, inte minst hos de många stadsbor som hade fötts i eller flyttat in till huvudstaden efter den där aprilsöndagen år 1635 då det kungjorde att Norrmalm skulle bli ”i ett corpus med staden sammanstött”.

Litteratur

Lars Ericson, Emigrationen från Stockholm vintern 1598-1599. Kring några tidiga politiska flyktingar, i *Släkt och Hävd* 1983 s 440-448

Lars Ericson, Två stockholmsborgares privatarkiv från början av 1600-talet, i *Släkt och Hävd* 1986 s 6-12

Lars Ericson, *Borgare och byråkrater. Omvandlingen av Stockholms stadsförvaltning 1599-1637* (Sthlm 1988)

Lars Ericson, *Stockholms historia under 750 år* (Lund 2001)

Linnea Forsberg, *Stormaktstidens Stockholms tar gestalt. Gaturegleringen i Stockholm 1625-1650* (Sthlm 2001)

Peter Parsons, Källorna till Stockholms Norra Förstads historia, i *Stockholms stadsarkiv och arkivnämnds årsberättelse 1963* s 27-42

Peter Parsons, Skråväsendet i Stockholms Norra Förstad 1602-1635, i *Studier och handlingar rörande Stockholms historia, III* (Sthlm 1966 s 289-323)

Peter Parsons, *Ur Stockholms Norra Förstads historia 1602-1635* ((lic avh, Historiska inst, Stockholms universitet 1967) Marianne Råberg, *Visioner och verklighet. En studie kring Stockholms 1600-talsstadsplan, 1-2* (Sthlm 1987)

© Lars Ericson Wolke 2002. Alla rättigheter förbehållna.

Detta är en utskrift från Lars Ericson Wolkes webbplats, www.ericsonwolke.se